

Stambeni problemi, produženi život s roditeljima i odgoda ulaska u brak u Hrvatskoj

ANĐELKO AKRAP*

IVAN ČIPIN

Ekonomski fakultet

Sveučilište u Zagrebu

Zagreb, Hrvatska

Pregledni rad

UDK: 365.246 : 316.356.2(497.5)

doi: 10.3935/rsp.v15i3.787

Primljeno: svibanj 2008.

U ovom radu istražujemo povezanost stambenih problema, produženog života s roditeljima i odgode ulaska u brak u Hrvatskoj. Analizu smo proveli koristeći se podacima iz dva nedavna istraživanja. Prvo istraživanje je o neoženjenima i neudanima bez djece u dobi 35 do 44 godine, dok je drugo o zaposlenim ženama u dobi od 20 do 40 godina. Rezultati pokazuju da skupi stanovi i općenito stambeni problemi imaju značajan utjecaj na odluku da se uđe u brak i fertilitetnu motivaciju.

Ključne riječi: stambeni problemi, produženi život s roditeljima, odgoda ulaska u brak.

UVOD

Stanovanje je jedna od osnovnih čovjekovih potreba i odgovornost države za stambeno zbrinjavanje svojih građana ulazi u krug nužnih socijalnih prava (Bežovan, 2004.a). Danas, kao i prije više od 30 godina, u Hrvatskoj većini mladih demotivirajući činitelj ulasku u brak jesu stambeni problemi (Wertheimer-Baletić, 1971.). U socijalističkom razdoblju u Hrvatskoj socijalna prava za zaposlene bila su znatna (Puljiz, 2004.b). Sve do sredine 1980-ih u Hrvatskoj su postojale razmjerno povoljne, u usporedbi s današnjima, mogućnosti za rješavanje stambenog pitanja, bilo iznimno povoljnim (neekonomskim) stambenim kreditima ili dodjelom stana. Postojala je izvjesna praksa subvencioniranja stanari-

na i troškova stanovanja (Bežovan, 1987.). Politika dodjele stanova u socijalističkim poduzećima i društvenim institucijama stimulirala je rađanje djece. Što je bračni par imao veći broj djece, to su bili u povoljnijoj situaciji za dobivanje društvenog (državnog) stana ili bi imali prioritet pri dodjeli gotovo beskamatnih stambenih kredita koje bi inflacija vrlo brzo »pojela«. S većim brojem djece rasle su i mogućnosti za rješavanje stambenog problema i brži izlazak iz podstanarstva. Ovaj privilegirani položaj većih obitelji u rješavanju stambenog pitanja tipična je mjera populacijske politike (Akrap, 2003.). Naravno, ni tada nije postojala eksplicitna državna strategija stambene opskrbe¹, ali ipak ondašnju situaciju ne možemo usporediti s današnjim okolnostima i mogućnostima mladih u

* Anđelko Akrap, Ekonomski fakultet/Faculty of Economics & Business, Trg J. F. Kennedyja 6, 10 000 Zagreb, Hrvatska/Croatia, aakrap@efzg.hr

¹ Smatramo bitnim istaknuti da cilj ovog rada nije sagledavanje različitih stambenih strategija jer se za to autori ovog rada ne smatraju kompetentnim, već utjecaj nepostojanja odgovarajuće stambene strategije na ulazak u brak i imanje željenog broja djece.

rješavanju stambenog problema. Stanovi su skupi i mnogima s trenutnim primanjima nepriuštivi, dok je tržište najamnih stanova nerazvijeno i djeluje u okviru sive ekonomije. Stoga mladi, ako nemaju stan od roditelja, teško dolaze do vlastitog stana. U takvim uvjetima važnost i uloga države u pomoći rješavanju stambenog pitanja naročito dolazi do izražaja. Kako Bežovan (2004.a:90) kaže »stan trebamo kad smo mladi i kad stvaramo obitelj, a nismo u stanju odmah platiti njegovu vrijednost«. Smatramo da je stambeni problem jedan od važnijih činitelja niskog fertiliteta u Hrvatskoj, a posebno je važan za mlade parove koji su na pragu zasnivanja vlastite obitelji, a nisu u stanju riješiti stambeno pitanje kako bi započeli samostalni život i imali djecu. Potaknuti rezultatima istraživanja o socijalitetnom sterilitetu u Hrvatskoj (Akrap i Čipin, 2006.), o stambenom statusu neoženjenih i neudanih ispitanika oba spola koji su se u trenutku provođenja anketiranja nalazili u dobnoj skupini od 35 do 44 godina, uvidjeli smo kako podstanarstvo i stanovanje kod roditelja, općenito, nisu poticajni za ulazak u brak i imanje djece. Činjenica da otprilike tek svaki treći sudionik tog istraživanja ima vlastiti stan nedvojbeno pokazuje da stambeni problemi mogu biti važan činitelj smanjenim stopama bračnosti u istraživanoj populaciji. Dakle, iako se nalaze u dobi od 34 do 44 godina, relativno je značajan broj onih koji još uvijek nisu riješili jedan od temeljnih egzistencijalnih problema. Upravo ovim radom namjeravamo potpunije istražiti utjecaj neriješenog stambenog problema na stopu bračnosti i fertiliteta. U analizu uključujemo i zaposlene žene u dobi od 20 do 40 godina kako bi dobili sliku i mlađe ženske populacije koja je uglavnom završila školovanje i nalazi se na tržištu rada.

U nastavku navodimo nekoliko istraživačkih hipoteza koje ćemo pokušati demistificirati istraživačkim rezultatima.

H1: Neoženjeni i neudane u dobi od 35 do 44 godina koji stanuju kod roditelja u manjoj mjeri planiraju djecu od onih koji žive samostalno.

H2: Nemogućnost osiguranja odgovarajućeg stambenog prostora za samostalan život utječe ili na odgodu ulaska u brak ili imanje manjeg broja djece.

H3: Troškovi stanovanja i nesigurnost zaposlenja uzrokuju psihološku barijeru ulasku u brak i imanju djece, što indirektno utječe na želju pojedinca za osamostaljenjem i zasnivanjem vlastite obitelji.

PREGLED LITERATURE

Povezanost stambenog problema s jedne strane i odgode ulaska u brak te niskog fertiliteta s druge strane nije u značajnijoj mjeri istraživana niti u svjetskoj (Asami i sur., 2000.; Nishioka, 2003.; Lutz i sur., 2006..) niti u domaćoj demografskoj literaturi i tek u novije vrijeme se skup i neadekvatan stambeni prostor spominje kao jedan od činitelja koji uzrokuje sve kasnije napuštanje roditeljskog doma, odgađanje ulaska u bračnu zajednicu i povezano s time nizak fertilitet (Akrap, 2003.; Bežovan, 2004.a; Akrap i Čipin, 2006.; Ilišin, 2007.). Razloge nedovoljnoj posvećenosti utjecaju stambenih problema na demografska kretanja možemo, među ostalim, tražiti u činjenici da je osiguranje vlastitog stambenog prostora u bivšim socijalističkim zemljama bilo značajno potpomognuto od strane države sve do početka 1990-ih, dok se u nekim zapadnoeuropskim, prije svega u zemljama južne Europe poput Italije i Španjolske, problem nedostatka stambenog prostora javlja kao relativno novija društvena pojava. No nakon propadanja socijalističkih društveno-gospodarskih sustava u zemljama srednje i istočne Europe izostala je intervencija države u odnosu prema stambenoj problematici i država više nije bila ta koja je osiguravala dobivanje povoljnih stanova mladim bračnim parovima s djecom. Nesudjelovanje države

u rješavanju stambenog pitanja mladih ljudi koji žele zasnivanje vlastite obitelji zasigurno je utjecalo na nagli pad fertiliteta koji je u tim zemljama uslijedio u 1990-ima. Sigurnost socijalističke države prije 1990., koja se manifestirala politikom masovne izgradnje stanova, zamijenjena je nesigurnošću kapitalističke države gdje je sve, pa tako i stambeno pitanje prepušteno tržištu. U postsocijalističkim zemljama srednje Europe stambena prava su tijekom 1990-ih bila na margini socijalnih programa novih država (Bežovan, 2004.a). U odnosu na razvijene zemlje Europe u Hrvatskoj je standard stanovanja još uvijek na skromnoj razini i njegovo povećanje može se očekivati tek uz aktivniju ulogu države. U Hrvatskoj višak stanova u seoskim područjima ili na otocima nije u stanju nadoknaditi manjak stanova u gradu. Očito je problematika nestašice stambenog prostora prisutna uglavnom u većim i velikim gradovima gdje živi i većina biološki reproduktivnog stanovništva, pa se u tom smislu neodgovarajući standard stanovanja javlja kao ograničenje poželjnog rasta stanovništva (Bežovan, 2004.b). Smatramo da je skupoća stanova u Hrvatskoj trenutno jedan od najvećih socijalnih ograničenja koji utječe na nepovoljne trendove u bračnosti i fertilitetu te na njega treba posebno obratiti pozornost. Valja napomenuti da je rješavanje stambenog problema prepušteno bankarskom sektoru gdje banke plasiraju velika sredstva s vrlo malim rizikom za njih. Povezano s prethodno rečenim Lutz i suradnici (2006.) napominju da je cijena stanova još jedan ključni činitelj koji utječe na odgodu rađanja i nizak fertilitet, i sve više predstavlja barijeru zasnivanju vlastite obitelji mladih parova koji to žele. Cijena stanova i troškovi stanovanja u mnogim europskim zemljama značajno su porasli tijekom posljednjih desetljeća. U većini zemalja Europske unije cijena stanova je prešla povećanje prosječnog raspoloživog dohotka (ECB, 2003.). To bi trebalo najviše pogoditi mlade ljude koji su tek ušli na

tržište rada i imaju u prosjeku niže plaće kojima nisu u stanju kupiti ili iznajmiti prikladan stan. Neizbježno, kada govorimo o sve kasnijem ulasku u brak i niskom fertilitetu, sa stambenim problemom povezani su i uvjeti na tržištu rada, tj. radi li mladi čovjek koji je na pragu zasnivanja vlastite obitelji na određeno ili na neodređeno vrijeme i kolika je stopa nezaposlenosti u zemlji, te jesu li plaće dovoljne za podmirivanje troškova kada se uđe u brak i dobije dijete. Ako još s tim povežemo visoku nezaposlenost mladih (mladih od 25 godina), koja je u Hrvatskoj prema podacima Eurostata za 2007. godinu viša od svih zemalja članica i kandidata za EU (Eurostat, 2008.), eto nam jednog od bitno važnih razloga zbog kojih je fertilitet u Hrvatskoj nizak. Istraživanje o društvenim problemima mladih (Ilišin, 2007.) pokazalo je da mladi u Hrvatskoj u dobi od 15. do 29. godine kao svoje najveće probleme navode nizak životni standard, nedostatak životne perspektive i nezaposlenost, dok su istovremeno kao glavni razlog duljeg ostajanja u roditeljskom domu naveli loše materijalne mogućnosti da odsele, što je opet povezano s ranije navedenim problemima.

U zemljama južne Europe, poput Italije i Španjolske, stambeni problem jedan je od činitelja niskog fertiliteta (Nishioka, 2003.). Naime, u nedostatku i skupoći stambenih prostora sve više mladih ljudi u tim zemljama sve duže ostaje u roditeljskom domu. Pored toga, nezaposlenost mladih je isto tako razlog ekonomske ovisnosti o roditeljima. Problem produženog ostajanja u roditeljskom domu uslijed nemogućnosti kupnje/najma vlastitog doprinosi povećanju broja neoženjenih i neudanih u dobnim skupinama koje su u najvitalnijoj dobi za ulazak u brak i imanje djece (Akrap i Čipin, 2006.). Upravo stoga su nedostatak i skupoća stambenog prostora važne prepreke ulasku u brak i imanju djece. Tržište stanova za najam u južnoeuropskim zemljama iznimno je podrazvijeno, ograničavajući na taj način mlade ljude da odu iz roditeljskog doma i

osnuju svoje. Tako npr. tipična talijanska obitelj živi u privatnoj vlastitoj kući (stopa vlasništva je viša od 70%), a talijanske vlasti još su od 1970-ih uvele razne porezne olakšice kojima se potiče kupnja ili gradnja vlastitog stana/kuće (Nishioka, 2003.). Odogoda odlaska iz roditeljskog doma jedan je od važnih činitelja kasnog ulaska u brak i niskog fertiliteta i u Španjolskoj. Mjere od strane države su na minimalnoj razini i država se nije uspjela uspješno suočiti sa stambenim problemima mladih parova koji žele imati djecu. Većina stambenih problema u Španjolskoj prvenstveno je posljedica velikog dispariteta između cijena stanova na tržištu i dohotka prosječnog stanovnika (Nishioka, 2003.).

Dakle, u Španjolskoj, kao i u Italiji i drugim zemljama istočne i južne Europe uključujući i Hrvatsku, stopa vlasništva stanova je visoka, ponuda stanova za najam je vrlo oskudna i, ako govorimo o Hrvatskoj, javni najamni stanovi uglavnom se dodjeljuju teškim socijalnim slučajevima. Takva situacija posebno utječe na mlade parove koji još nisu započeli zajednički život jer si jednostavno ne mogu priuštiti odlazak iz roditeljskog doma. Indirektno, skupi stambeni prostori preko odgode osamostaljenja od roditelja i kasnijeg ulaska u zajednički život s partnerom dovodi do niskog fertiliteta.

PRODUŽENI ŽIVOT S RODITELJIMA

Sve rašireniju pojavu dugog ostajanja u roditeljskom domu razmotrili ćemo ukratko u ovom dijelu rada.² Koliko nam je poznato, ovaj problem u Hrvatskoj nije

dovoljno znanstveno istražen vjerojatno zato što je tek u novije vrijeme izraženiji, a i više se naglašava zbog nepovoljnih demografskih kretanja. Razmatrajući problematiku dugog ostajanja u roditeljskom domu treba uzeti u obzir i tzv. »modele ulaska u život« koji su karakteristični za zapadnu Europu.³

Rezultati dobiveni iz ankete o socijalitetnom sterilitetu (Akrap i Čipin, 2006), o pojavi dugog ostajanja u roditeljskom domu, sukladni su rezultatima dvaju recentnih istraživanja od kojih je jedan bio usmjeren na samo taj problem, a drugo istraživanje se bavilo širom društvenom problematikom mladih (vidi detaljnije: Ilišin, 2007.). Naime, anketno istraživanje provedeno tijekom prve polovice 2006. godine u Splitu - dakle, u isto vrijeme kada i naša anketa, ali među mlađom dobnom skupinom - potvrđuje da je ostajanje u roditeljskom domu raširena pojava. Anketa »Od kolijevke pa do groba« provedena u Splitu tijekom prve polovice 2006. godine, na uzorku od 400 ispitanika u dobi od 28 do 35 godina, pokazuje da njih 56,7 posto živi u roditeljskom domu (Perić, 2006.). Ispitanici žive na prostoru grada Splita. Istraživanje je pokazalo koliko od 400 ispitanika, u dobi od 28 do 35 godina, živi kod roditelja i koji su razlozi ostajanja u roditeljskom domu. Rezultati koje navodimo dobiveni su iz ankete, tj. odgovora ispitanika. Razlozi za ostajanje u roditeljskom domu uglavnom su ekonomski - 27,6 posto ispitanika navodi niže životne troškove, odnosno zajedničko kućanstvo kao prednost, sljedeći su razlozi visoke cijene stanova i nepovoljni krediti za što se izjasnilo 27,1 posto ispitanika. Četvrtina anketiranih, točnije njih 25,9

² U godinama nakon Drugoga svjetskog rata u brak i stabilan posao svi bi ranije ulazili; mladost je, dakle, bila samim time skraćena, čak i za mlade. Danas mladi proživljavaju razdoblje moratorija prije ulaska u život, koje je obilježeno različitim osjećajima, društvenim, profesionalnim, kulturnim i sportskim iskustvima; to je neka vrsta produljenog učenja života. Radno stanovništvo radi, štedi i pravi djecu. Umirovljenici, s osiguranim primanjima, imaju život pun slobodnog vremena. Tri situacije koje su proturječne u svima pitanjima: resursima, aktivnostima, s djecom ili bez djece (Mendras, 2004.: 135).

³ Više o tome vidjeti: Mendras (2004.:137, 138).

posto ostaje s roditeljima zbog nesigurnog posla, odnosno straha od gubitka radnog mjesta. Strah od osamostaljenja, kao glavni razlog, navelo je 11,7 posto ispitanih, dok je 7,6 posto ispitanika kao ostale razloge navelo inertnost, otplatu drugog kredita, čekanje na useljenje u vlastiti stan, te činjenicu da je »komotnije s roditeljima« (Perić, 2006.). Komentirajući rezultate spomenutog istraživanja, sociologinja Inga Tomić-Koludrović smatra da mladi u Hrvatskoj i oni nešto stariji sebi jednostavno ne mogu priuštiti odlazak od roditelja. Jedino uz pomoć roditelja mogu doći do posla ili do stana tako da, primjerice, i njih uključe u stambenu štednju. Smatra da roditelji u Hrvatskoj imaju takozvani paternalistički odnos prema djeci, miješaju im se u život i donose odluke umjesto njih (vidjeti: Perić, 2006.). Komentirajući rezultate istog istraživanja, politologinja Vlasta Ilišin smatra kao jedan od glavnih razloga zbog kojeg se i nakon tridesete ostaje u roditeljskom domu smanjenje međugeneracijskog jaza, pa živjeti s roditeljima očigledno više nije tako mučno jer su oni ti koji popuštaju. Navika života u roditeljskoj kući za neke je toliko jaka da čak i kad se odsele više vremena provode kod roditelja nego u vlastitom stanu. To samim time ne znači, kaže Vlasta Ilišin, da se radi o nezreloj osobi, kao što ni čin odlaska od roditelja osobu ne čini zreлом i sposobnom. Mladi se, osim toga, sve duže školuju i studiraju pa i to odgađa njihov odlazak iz roditeljskog doma. Samostalan život je, osim toga, poprilično zahtjevan, a većina njih je navikla dobro i udobno živjeti. Vlasta Ilišin drži brak jednim od inicijalnih trenutaka kad se mladi žele stambeno osamostaliti, a život s roditeljima najzastupljeniji je u velikim gradovima, Splitu i Zagrebu, i to zbog visoke cijene stanova i općenito skupljeg života (vidjeti: Perić, 2006.). Dugo ostajanje u roditeljskom domu kao zabrinjavajuća pojava nije samo hrvatska specifičnost. Posebno u Italiji i Španjolskoj poznat je »sindrom

Petra Pana« koji znači ostajanje srednje generacije u roditeljskom domu. U Italiji se tako oni koji ostaju živjeti s roditeljima nazivaju »mammoni«, a »maminih sinova« sve je više i u Francuskoj i Španjolskoj, što zbog ekonomskih uvjeta, što zbog lagodnosti takva života. Jedna od najpoznatijih karakteristika talijanskog društva sigurno je ono što se može svesti pod pojam »mamizam«. Dosta se sinova i kćeri u 20-im, 30-im, a i u nezanemarivom broju i u 40-im godinama života, ne odlučuju na napuštanje kuće svojih roditelja. Roditeljsku kuću teže napuštaju muškarci. Jedan od razloga je što se ne zapošljavaju i ne mogu plaćati skupe stanove. Djevojke su hrabrije i češće se odlučuju na stambenu samostalnost i na samostalan život. »Mamizam« je češći kod jedinaca, jer je roditeljima, osobito majkama, teško pustiti jedinca u samostalan život.

U istraživanju o mladima i njihovim problemima koje je provedeno tijekom 2004. godine na troetapnom probabilističkom uzorku od 2 000 ispitanika oba spola u dobi od 15 do 29 godina Ilišin (2007.) se u dijelu gdje se govori o društvenom statusu, problemima i budućnosti mladih dotaknula i problematike duljeg ostajanja u roditeljskom domu. Tako su rezultati iz istog istraživanja pokazali da su mladi navodili glavne razloge duljeg ostajanja u roditeljskom domu kako slijedi (od osam ponuđeni mogli su izabrati najviše dva odgovora): ne mogu si priuštiti da odsele, izjavilo je 75,5 posto ispitanika, danas se kasnije sklapa brak ili započinje zajednički život s partnerom, smatra njih 34,8 posto, 20,8 posto štedi za bolji početak života, 18,3 posto želi udobnosti doma bez odgovornost koje iz toga slijede, nema dovoljno prikladnih stambenih prostora, navodi njih 13,7 posto. Iz rezultata ovog istraživanja uočava se, kao što kaže i Ilišin (2007.), da su ekonomski razlozi glavni razlozi duljeg ostajanja mladih u Hrvatskoj u roditeljskom domu.

METODOLOŠKE NAPOMENE

Podaci kojima se koristimo u radu uzeti su iz dva empirijska istraživanja od kojih je jedno dijelom objavljeno, a drugo je u pripremi. Istraživanja su proveli autori u suradnji s Ministarstvom obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti. Prvo istraživanje (Akrap i Čipin, 2006.) o socijalitetnom sterilitetu u Hrvatskoj provedeno je s ciljem da se utvrdi koji su to glavni činitelji neulaska u brak u Hrvatskoj. Populacija koja je istraživana ograničena je na ispitanike oba spola u dobi od 35 do 44 godina, koji nikada nisu bili u braku i nemaju ni svoju niti usvojenu djecu. Stratificiranim uzorkom dobili smo podatke za 292 neoženjena muškarca bez djece i 422 neudane žene također bez djece. Kao istraživački instrument sastavljen je »Upitnik o činiteljima neulaska u brak i nerađanja djece u Hrvatskoj«. Pitanja su koncipirana tako da se preko njih utvrdi društveni i gospodarski položaj pojedinca u društvu, sustav životnih vrednota, životni ciljevi te pogledi na djecu i roditeljstvo. Upitnik o socijalitetnom sterilitetu u Hrvatskoj imao je 58 pitanja od kojih su samo pojedina iskorištena za potrebe ovog rada. Istraživanje je provedeno tijekom 2005. i prve polovice 2006. godine putem terenskog anketiranja na čitavom teritoriju Republike Hrvatske.

Podaci iz drugog istraživanja su obrađeni, no još nisu javno objavljeni. U ovom radu obznanjujemo prve preliminarne istraživačke rezultate Riječ je o znanstveno-istraživačkom projektu pod naslovom »Povezanost fertiliteta i sektora zaposlenosti u Hrvatskoj« koji ima za cilj utvrditi uzročno-posljedičnu povezanost fertiliteta i zaposlenosti žena, po pojedinim gospodarskim sektorima, u privatnom i javnom vlasništvu. Istraživanjem smo ispitali populaciju zaposlenih žena u Hrvatskoj u dobi od 20 do 40 godina, neovisno o bračnom

stanju i imanju/neimanju djece. Konačni uzorak čine 1 324 anketirane ispitanice. I u ovom slučaju kao istraživački instrument sastavljena je »Anketa o zaposlenosti žena i fertilitetu« koja je imala 52 pitanja od kojih smo nekoliko iskoristili za potrebe ovog rada. Pitanja su obuhvatila mnogobrojnu problematiku kojom se zaposlene žene suočavaju u slučaju kad žele ući u brak i imati djecu. Istraživanje je provedeno tijekom 2007. godine opsežnim terenskim anketiranjem u svim područjima (županijama) Hrvatske.

U radu su korištene pojedine metode statističke analize, prije svega frekvenციjsko-postotna analiza, koja se temelji na zastupljenosti pojedinih odgovora, izrađene su tablice kontingencije te smo na kraju proveli neparametarski (hi-kvadrat) test kojim smo testirali postoje li razlike u odgovorima između pojedinih skupina ispitanika. Napomenimo da analizu temeljimo na već spomenuta dva anketna istraživanja gdje se nalaze pitanja o vlasništvu stana/kuće u kojoj ispitanici žive i njihovom povezi vanju s pojedinim drugim pitanjima kako bismo potvrdili ili odbacili postavljene istraživačke hipoteze

REZULTATI I DISKUSIJA

Neoženjeni i neudane

Počinjemo s analiziranjem dobivenih rezultata iz ankete o socijalitetnom sterilitetu, tj. u prvom planu su neoženjeni i neudane bez djece u dobi od 35 do 44 godina. Ukupno 709 ispitanika oba spola odgovorilo je na pitanje gdje su živjeli u vrijeme provođenja istraživanja, tj. žive li u vlastitom stanu/kući, kao podstanar, kod roditelja ili negdje drugdje. Analizom prema stambenom statusu nastojimo povezati duže ostajanje u roditeljskom domu, sve kasniji ulazak u brak i niži fertilitet a glavnom temom ovog rada, stambenim problemima.

Tablica 1.
Stambeni status i spol ispitanika

Spol	U Vašem vlasništvu	Unajmljen (podstanari ste)	Stanujete kod roditelja	Ostalo	Ukupno
Muški	98	35	146	11	290
Ženski	154	72	172	21	419
Ukupno	252	107	318	32	709
% u odnosu na ukupan broj ispitanika					
Muški	13,82%	4,94%	20,59%	1,55%	40,90%
Ženski	21,72%	10,16%	24,26%	2,96%	59,10%
Ukupno	35,54%	15,09%	44,85%	4,51%	100,00%
% u odnosu na ukupno po spolu ispitanika					
Muški	38,89%	32,71%	45,91%	34,38%	40,90%
Ženski	61,11%	67,29%	54,09%	65,63%	59,10%
Ukupno	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
% u odnosu na ukupno po stambenom statusu ispitanika					
Muški	33,79%	12,07%	50,34%	3,79%	100,00%
Ženski	36,75%	17,18%	41,05%	5,01%	100,00%
Ukupno	35,54%	15,09%	44,85%	4,51%	100,00%

Ukrštavanjem varijabli spol i stambeni status dobili smo slijedeće rezultate prikazane u tablici 1. Naime, između muškaraca i žena koji nisu u braku i nemaju djecu nema statistički značajne razlike u odgovorima gdje žive (hi-kvadrat=7,259, ss=3, p=0,064). Tako najveći udio ispitanih žena, točnije 41,05 posto i 50,34 posto muškaraca žive kod roditelja. Približno trećina kod oba spola ima vlastiti stan, dok ih znatno manji broj živi kao podstanar u unajmljenom stanu. Činjenica da većina ispitanika, premda su u srednjoj životnoj dobi (dob od 35 do 44 godina) živi kod roditelja nije nam iznenađujuća ako se vratimo na početne teoretske pretpostavke o sve duljem ostajanju u roditeljskom domu. Ako ove rezultate usporedimo s nekim sličnim

istraživanjima kod nas (Ilišin, 2007.), u kojima se istražuju problemi mladih (u dobi od 15 do 29 godina) možemo zaključiti da se osamostaljenje od roditelja događa uglavnom u ranim tridesetima, kada većina odseli iz roditeljskog doma. Podaci iz prethodno navedenog istraživanja pokazuju da u dobi od 25 do 29 godina 57,2 posto mladih oba spola još živi s roditeljima. Ako to usporedimo s podacima za neudane i neoženjene ispitanike koji su u dobi od 35 do 44 godina gdje više od 40 posto ispitanih još uvijek živi s roditeljima, možemo konstatirati da je brak ipak inicijalni, a možda i konačni poticaj da se pojedinac stambeno osamostali. Svakako, potrebna su dublja istraživanja kako bi se razotkrili svi potencijalni razlozi koji doprinose takvome stanju.

Tablica 1.a
Tablica kontingencije

Spol	Stambeni status	Observed	Expected	Obs - Exp
Ženski	stanujete kod roditelja	172	187,929	-15,929
Ženski	u Vašem vlasništvu	154	148,925	5,075
Muški	stanujete kod roditelja	146	130,071	15,929
Muški	u Vašem vlasništvu	98	103,075	-5,075
Ženski	unajmljen (podstanari ste)	72	63,234	8,766
Muški	unajmljen (podstanari ste)	35	43,766	-8,766
Ženski	ostalo	21	18,911	2,089
Muški	ostalo	11	13,089	-2,089

Test rezultati

Statistika	Vrijednost	DF	P
Hi-kvadrat	7,259	3	0,064
Log-Likelihood	7,315	3	0,063

Tablica 2.
Stambeni status i želja za djecom ispitanika

Želite li imati dijete?	U Vašem vlasništvu	Unajmljen (podstanari ste)	Stanujete kod roditelja	Ostalo	Ukupno
Da	154	80	179	22	435
Ne	42	10	59	4	115
O tome ne razmišljam	53	17	77	6	153
Ukupno	249	107	315	32	703
% u odnosu na ukupan broj ispitanika					
Da	21,91%	11,38%	25,46%	3,13%	61,88%
Ne	5,97%	1,42%	8,39%	0,57%	16,36%
O tome ne razmišljam	7,54%	2,42%	10,95%	0,85%	21,76%
Ukupno	35,42%	15,22%	44,81%	4,55%	100,00%
% u odnosu na ukupno po kriteriju »želite li imati dijete«					
Da	61,85%	74,77%	56,83%	68,75%	61,88%
Ne	16,87%	9,35%	18,73%	12,50%	16,36%
O tome ne razmišljam	21,29%	15,89%	24,44%	18,75%	21,76%
Ukupno	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
% u odnosu na ukupno po stambenom statusu ispitanika					
Da	35,40%	18,39%	41,15%	5,06%	100,00%
Ne	36,52%	8,70%	51,30%	3,48%	100,00%
O tome ne razmišljam	34,64%	11,11%	50,33%	3,92%	100,00%
Ukupno	35,42%	15,22%	44,81%	4,55%	100,00%

U tablici 2. povezali smo fertilitetnu motivaciju odnosno želju za djecom sa stambenim statusom ispitanika. I u ovom slučaju prema kriteriju fertilitetne motivacije ne postoji statistički značajna razlika između ispitanika ako ga povežemo sa stambenim

statusom. No ako pogledamo detaljnije, možemo uočiti da najmanju želju za djecom imaju ispitanici koji žive s roditeljima (56,83%), a najveću oni koji su unajmili stan (74,77%). Tu se opet možemo vratiti na ranije navedenu činjenicu o braku (ili

zajedničkom životu s partnerom) kao glavnom razlogu odlaska iz roditeljskog doma u Hrvatskoj. Ako provedemo parcijalni hi-kvadrat test kako bismo utvrdili postoji li razlika između onih ispitanika koji žive kao podstanari i onih koji žive s roditeljima u odnosu na fertilitetnu motivaciju, dobiveni rezultat potvrđuje našu početnu hipotezu o tome kako neoženjeni i neudane u dobi od 35 do 44 godine, a koji još žive s roditeljima, u manjoj mjeri planiraju djecu od onih koji žive samostalno. Zašto su ispitanici koji žive s roditeljima jedini između ovdje analiziranih skupina koji ispodprosječno žele

djecu, nije jednostavno objasniti. Naime, općenito u demografskoj analizi, pa tako i za razjašnjenje ove pojave, potrebna su nam interdisciplinarna znanja srodnih disciplina, prije svega psihologije i sociologije. Što potiče ljude da se ponašaju na određeni način, kakav je utjecaj socijalnog okruženja na pojedinca, koliko osobni stavovi i uvjerenja utječu na donošenje odluke, u ovom slučaju da se ne uđe u brak i nema djecu samo su neka od mnogobrojnih pitanja koja su izvan okvira ovog rada, no smatrali smo nužnim da ih spomenemo kako bi se ona eventualno dodatno istražila.

Tablica 2.a
Tablica kontingencije

Želja za djecom	Stambeni status	Observed	Expected	Obs - Exp
Da	stanujete kod roditelja	179	194,915	-15,915
Da	u Vašem vlasništvu	154	154,075	-0,075
Da	unajmljen (podstanari ste)	80	66,209	13,791
O tome ne razmišljam	stanujete kod roditelja	77	68,556	8,444
Ne	stanujete kod roditelja	59	51,529	7,471
O tome ne razmišljam	u Vašem vlasništvu	53	54,192	-1,192
Ne	U Vašem vlasništvu	42	40,733	1,267
Da	ostalo	22	19,801	2,199
O tome ne razmišljam	unajmljen (podstanari ste)	17	23,287	-6,287
Ne	unajmljen (podstanari ste)	10	17,504	-7,504
O tome ne razmišljam	ostalo	6	6,964	-0,964
Ne	ostalo	4	5,235	-1,235

Test rezultati			
Statistika	Vrijednost	DF	P
Hi-kvadrat	11,944	6	0,063
Log-Likelihood	12,506	6	0,052

Među ispitanicima prema odgovoru na pitanje o važnosti loših stambenih uvjeta kao jednog od činitelja niskog fertiliteta nema statistički značajne razlike, i tu su najhomogeniji u odgovorima, bez obzira žive li u vlastitom ili unajmljenom stanu, kod roditelja ili pak negdje drugdje (vidi tablicu 3.). Ispitanici koji žive kao podstanari češće su od ostalih izjavili da su loši stambeni uvjeti nevažni kao čimbenik imanja manjeg broja djece. Ovo možemo tumačiti tzv. dobnim efektom, odnosno činjenicom

da su ispitanici ovog istraživanja ipak prešli u životnu dob kada im stambeni uvjeti, u odnosu na ostale, nisu najvažniji činitelj neulaska u brak i neimanja djece. Zbog toga je velik postotak onih koji stambene uvjete ne smatraju važnim u odluci da se ima dijete. Moguće je da se oni referiraju na trenutno stanje, odnosno da smo ih pitali da navedu važnost pojedinih faktora u vremenu kad su bili u dvadesetima godinama života, rezultati bi vjerojatno bili drugačiji.

Tablica 3.
Stambeni status i važnost loših uvjeta stanovanja za ispitanike

Loši stambeni uvjeti	U Vašem vlasništvu	Unajmljen (podstanari ste)	Stanujete kod roditelja	Ostalo	Ukupno
Vrlo važno	25	10	34	3	72
Važno	143	51	161	18	373
Nevažno	81	42	116	11	250
Ukupno	249	103	311	32	695
% u odnosu na ukupan broj ispitanika					
Vrlo važno	3,60%	1,44%	4,89%	0,43%	10,36%
Važno	20,58%	7,34%	23,17%	2,59%	53,67%
Nevažno	11,65%	6,04%	16,69%	1,58%	35,97%
Ukupno	35,83%	14,82%	44,75%	4,60%	100,00%
% u odnosu na ukupno po »lošim stambenim uvjetima«					
Vrlo važno	10,04%	9,71%	10,93%	9,38%	10,36%
Važno	57,43%	49,51%	51,77%	56,25%	53,67%
Nevažno	32,53%	40,78%	37,30%	34,38%	35,97%
Ukupno	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
% u odnosu na ukupno po stambenom statusu ispitanika					
Vrlo važno	34,72%	13,89%	47,22%	4,17%	100,00%
Važno	38,34%	13,67%	43,16%	4,83%	100,00%
Nevažno	32,40%	16,80%	46,40%	4,40%	100,00%
Ukupno	35,83%	14,82%	44,75%	4,60%	100,00%

Tablica 3.a
Tablica kontingencije

Važnost uvjeta stanovanja	Stambeni status	Observed	Expected	Obs - Exp
Važno	stanujete kod roditelja	161	166,911	-5,911
Važno	u Vašem vlasništvu	143	133,636	9,364
Nevažno	stanujete kod roditelja	116	111,871	4,129
Nevažno	u Vašem vlasništvu	81	89,568	-8,568
Važno	unajmljen (podstanari ste)	51	55,279	-4,279
Nevažno	unajmljen (podstanari ste)	42	37,050	4,950
Vrlo važno	stanujete kod roditelja	34	32,219	1,781
Vrlo važno	u Vašem vlasništvu	25	25,796	-0,796
Važno	ostalo	18	17,174	0,826
Nevažno	ostalo	11	11,511	-0,511
Vrlo važno	unajmljen (podstanari ste)	10	10,671	-0,671
Vrlo važno	ostalo	3	3,315	-0,315
Test rezultati				
Statistika	Vrijednost	DF	P	
Hi-kvadrat	3,088	6	0,798	
Log-Likelihood	3,082	6	0,798	

Tablica 4.
Stambeni status i zadovoljstvo stambenim uvjetima ispitanika

Jeste li zadovoljni Vašim stambenim uvjetima?	U Vašem vlasništvu	Unajmljen (podstanari ste)	Stanujete kod roditelja	Ostalo	Ukupno
Da	225	34	195	20	474
Ne	25	73	121	12	231
Ukupno	250	107	316	32	705
% u odnosu na ukupan broj ispitanika					
Da	31,91%	4,82%	27,66%	2,84%	67,23%
Ne	3,55%	10,35%	17,16%	1,70%	32,77%
Ukupno	35,46%	15,18%	44,82%	4,54%	100,00%
% u odnosu na ukupno po zadovoljstvu ispitanika stambenim uvjetima					
Da	90,00%	31,78%	61,71%	62,50%	67,23%
Ne	10,00%	68,22%	38,29%	37,50%	32,77%
Ukupno	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
% u odnosu na stambeni status ispitanika					
Da	47,47%	7,17%	41,14%	4,22%	100,00%
Ne	10,82%	31,60%	52,38%	5,19%	100,00%
Ukupno	35,46%	15,18%	44,82%	4,54%	100,00%

S obzirom na zadovoljstvo stambenim uvjetima među ispitanicima postoji statistički značajna razlika. Ispitanici koji žive u vlastitom stanu natprosječno su zadovoljni svojim stambenim uvjetima (90 posto zadovoljnih naspram svega 10 posto nezadovoljnih). Ispitanici koji su podstanari najmanje su zadovoljni stambenim uvjetima

u kojima žive (više od dvije trećine su nezadovoljni), što nije iznenađujuće. No pomalo iznenađujuće je što je većina (61,71 posto) ispitanika koji žive kod roditelja zadovoljno svojim stambenim uvjetima, premda u toj dobi (kasnim tridesetima i ranim četrdesetima) još uvijek žive s roditeljima. Kako to objasniti? Jedno od objašnjenja

Tablica 4.a
Tablica kontingencije

Zadovoljstvo stambenim uvjetima	Stambeni status	Observed	Expected	Obs - Exp
Da	u Vašem vlasništvu	225	168,085	56,915
Da	stanujete kod roditelja	195	212,460	-17,460
Ne	stanujete kod roditelja	121	103,540	17,460
Ne	unajmljen (podstanari ste)	73	35,060	37,940
Da	unajmljen (podstanari ste)	34	71,940	-37,940
Ne	u Vašem vlasništvu	25	81,915	-56,915
Da	ostalo	20	21,515	-1,515
Ne	ostalo	12	10,485	1,515

Test rezultati

Statistika	Vrijednost	DF	P
Hi-kvadrat	124,588	3	0,000
Log-Likelihood	132,592	3	0,000

možemo pronaći u sigurnosti roditeljskog doma i nepostojanju stambenih problema koje imaju mladi ljudi koji se odsele iz roditeljskog doma. Oni su jednostavno navikli na takav život, imaju osiguran komoditet roditeljskog doma pa im odlazak u samostalan život, koji ipak u sadašnjim društveno-ekonomskim uvjetima donosi određenu dozu nesigurnosti koju očigledno nisu spremni prihvatiti, nije na listi životnih prioriteta.

Zaposlene žene

Zaposlene žene koje su u vrijeme istraživanja (2007. godina) bile u dvadeset-

tim i tridesetim godinama života sljedeća su istraživačka skupina na koju ćemo obratiti pozornost kada istražujemo povezanost stambenih problema, sve dužeg ostajanja u roditeljskom domu, sve kasnijeg ulaska u brak i imanja sve manje djece.

Iako su zaposlene, trećina ispitanica (34,62 posto) iz istraživanja o zaposlenim ženama još živi s roditeljima, no taj je udio u skupini zaposlenih žena u dobi od 20 do 40 godina relativno nizak ako ga usporedimo s onim kod neudanih žena u dobi od 35 do 44 godina koje smo analizirali u prethodnom dijelu rada.

Tablica 5.
Stambeni status i vrsta ugovora o radu ispitanica

Jeste li zaposleni na određeno ili na neodređeno vrijeme?	U vlastitom stanu	U stanu supruga/partnera	Kod roditelja	Podstanar sam	Nešto drugo	Ukupno
Određeno	72	45	153	39	10	319
Neodređeno	435	139	296	90	18	978
Ukupno	507	184	449	129	28	1297
% u odnosu na ukupan broj ispitanica						
Određeno	5,55%	3,47%	11,80%	3,01%	0,77%	24,60%
Neodređeno	33,54%	10,72%	22,82%	6,94%	1,39%	75,40%
Ukupno	39,09%	14,19%	34,62%	9,95%	2,16%	100,00%
% u odnosu na vlasništvo stana ispitanica						
Određeno	22,57%	14,11%	47,96%	12,23%	3,13%	100,00%
Neodređeno	44,48%	14,21%	30,27%	9,20%	1,84%	100,00%
Ukupno	39,09%	14,19%	34,62%	9,95%	2,16%	100,00%
% u odnosu na oblik zaposlenja ispitanica						
Određeno	14,20%	24,46%	34,08%	30,23%	35,71%	24,60%
Neodređeno	85,80%	75,54%	65,92%	69,77%	64,29%	75,40%
Ukupno	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Najveći broj zaposlenih žena koje žive s roditeljima neudane su i nemaju siguran posao. Tablica 5. nam pokazuje da su ispitanice koje žive s roditeljima natprosječno zaposlene na određeno vrijeme, i za razliku od prosjeka svih ispitanica gdje svaka četvrta radi na određeno vrijeme, kod onih koje žive s roditeljima svaka treća radi na određeno vrijeme. Dakle, postoji određena povezanost između ostajanja u

roditeljskom domu i nesigurnosti zaposlenja, pogotovo ako taj posao uključuje rad na određeno vrijeme. Hi-kvadrat test pokazao je da između gore navedenih grupa žena postoje statistički značajne razlike u odnosu na vrstu ugovora o radu. To se posebno odnosi na razliku između onih koje imaju vlastiti stan i onih koje žive kod roditelja. Dakle, iz podataka ovog istraživanja uočava se da je nesigurnost za-

Tablica 5.a
Tablica kontingencije

Ugovor o radu	Stambeni status	Observed	Expected	Obs - Exp
Neodređeno	u vlastitom stanu	435	382,302	52,698
Neodređeno	kod roditelja	296	338,567	-42,567
Određeno	kod roditelja	153	110,433	42,567
Neodređeno	u stanu supruga/partnera	139	138,745	0,255
Neodređeno	podstanar sam	90	97,272	-7,272
Određeno	u vlastitom stanu	72	124,698	-52,698
Određeno	u stanu supruga/partnera	45	45,255	-0,255
Određeno	podstanar sam	39	31,728	7,272
Neodređeno	nešto drugo	18	21,113	-3,113
Određeno	nešto drugo	10	6,887	3,113

Test rezultati

Statistika	Vrijednost	DF	P
Hi-kvadrat	55,373	4	0,000
Log-Likelihood	57,310	4	0,000

poslenja jedan od činitelja dužeg ostanka u roditeljskom domu kod zaposlenih žena u dvadesetim i tridesetim godinama života. Naravno, takvo stanje vezano uz zapo-

slenje mora imati utjecaja na ulazak u brak i povezano s tim imanje djece jer se ipak većina djece (oko 90%) u Hrvatskoj još uvijek rađa u braku.

Tablica 6.
Stambeni status i imanje djece ispitanica

Imate li djece?	U vlastitom stanu	U stanu supruga/partnera	Kod roditelja	Podstanar sam	Nešto drugo	Ukupno
Da	370	132	108	56	18	684
Ne	140	51	350	76	10	627
Ukupno	510	183	458	132	28	1311
% u odnosu na ukupan broj ispitanica						
Da	28,22%	10,07%	8,24%	4,27%	1,37%	52,17%
Ne	10,68%	3,89%	26,70%	5,80%	0,76%	47,83%
Ukupno	38,90%	13,96%	34,94%	10,07%	2,14%	100,00%
% u odnosu na stambeni status ispitanica						
Da	54,09%	19,30%	15,79%	8,19%	2,63%	100,00%
Ne	22,33%	8,13%	55,82%	12,12%	1,59%	100,00%
Ukupno	38,90%	13,96%	34,94%	10,07%	2,14%	100,00%
% u odnosu na imanje djeteta ispitanica						
Da	72,55%	72,13%	23,58%	42,42%	64,29%	52,17%
Ne	27,45%	27,87%	76,42%	57,58%	35,71%	47,83%
Ukupno	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

U istraživanju je udio ispitanica koje imaju i onih koje nemaju djecu otprilike podjednako zastupljen. Nešto je više (52,17

posto) onih koje imaju djecu, dok ih je onih koje nemaju djecu 47,83 posto. U sklopu razmatrane problematike postavlja se pi-

tanje kakvo je stanje u odnosu na stambeni status, i možemo li izvući kakve zaključke kada govorimo o imanju djece i stambenom statusu ispitanica. Žene koje imaju djecu,

natprosječno žive ili u vlastitom stanu, ili u stanu supruga, dok one koje nemaju djecu, natprosječno žive s roditeljima, što nije iznenađujuće. Dakako, postoje statistički

Tablica 6.a
Tablica kontigencije

Imate djecu	Stambeni status	Observed	Expected	Obs - Exp
Da	u vlastitom stanu	370	266,087	103,913
Da	u stanu supruga/partnera	132	95,478	36,522
Da	kod roditelja	108	238,957	-130,957
Da	podstanar sam	56	68,870	-12,870
Da	nešto drugo	18	14,609	3,391
Ne	u vlastitom stanu	140	243,913	-103,913
Ne	u stanu supruga/partnera	51	87,522	-36,522
Ne	kod roditelja	350	219,043	130,957
Ne	podstanar sam	76	63,130	12,870
Ne	nešto drugo	10	13,391	-3,391

Test rezultati

Statistika	Vrijednost	DF	P
Hi-kvadrat	270,797	4	0,000
Log-Likelihood	282,174	4	0,000

Tablica 7.
Stambeni status i želja za djecom ispitanica

Biste li željeli imati (još) djecu?	U vlastitom stanu	U stanu supruga/partnera	Kod roditelja	Podstanar sam	Nešto drugo	Ukupno
Da	244	98	337	92	20	791
Ne	187	51	51	21	4	314
Ne znam	74	34	48	14	4	174
Ukupno	505	183	436	127	28	1279
% u odnosu na ukupan broj ispitanica						
Da	19,08%	7,66%	26,35%	7,19%	1,56%	61,85%
Ne	14,62%	3,99%	3,99%	1,64%	0,31%	24,55%
Ne znam	5,79%	2,66%	3,75%	1,09%	0,31%	13,60%
Grand Total	39,48%	14,31%	34,09%	9,93%	2,19%	100,00%
% u odnosu na stambeni status ispitanica						
Da	30,85%	12,39%	42,60%	11,63%	2,53%	100,00%
Ne	59,55%	16,24%	16,24%	6,69%	1,27%	100,00%
Ne znam	42,53%	19,54%	27,59%	8,05%	2,30%	100,00%
ukupno	39,48%	14,31%	34,09%	9,93%	2,19%	100,00%
% u odnosu na želju ispitanica za još djece						
Da	48,32%	53,55%	77,29%	72,44%	71,43%	61,85%
Ne	37,03%	27,87%	11,70%	16,54%	14,29%	24,55%
Ne znam	14,65%	18,58%	11,01%	11,02%	14,29%	13,60%
Ukupno	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

značajne razlike među odabranim kategorijama ispitanica (stambeni status) u odnosu na imanje djece. Bitno je skrenuti pozornost na žene koje žive kao podstanari u unajmljenom stanu. S obzirom na već istaknutu nerazvijenost tržišta najamnih stanova u Hrvatskoj, malu ulogu države i velik udio sive ekonomije na tržištu iznajmljenih stanova očekivali smo da će ispitanice koje su podstanari imati natprosječno manje djece. Rezultati upravo to i pokazuju, i većina od 57,58 posto ispitanica koje žive u unajmljenom stanu još nemaju djecu. Koliko su disproporcije u planiranju djece povezane sa stambenim statusom, pokazuje nam tablica 7. gdje su ispitanice odgovarale na pitanje bi li željele imati djecu, ili još djece ako ih već imaju.

Ispitanice koje su natprosječno potvrdno odgovorile na to pitanje još uvijek žive s roditeljima, što je i očekivano jer većina njih još nije u braku i žive s roditeljima. No

približno u sličnom omjeru natprosječno potvrdno na isto pitanje o želji za (još) djecom odgovorile su i ranije spomenute ispitanice koje žive u unajmljenom stanu. Pritom valja imati u vidu da su se ove ispitanice osamostalile i u većoj mjeri žive s partnerom, bilo u braku ili izvanbračnoj zajednici. Ispitanice koje su u stambenom smislu situirane, odnosno žive ili u vlastitom ili u suprugovom/partnerovom stanu, planiraju manje od prosjeka svih ispitanica imanje još djece. To je bilo za očekivati jer vjerojatno već imaju željeni broj djece, i ne suočavaju se sa stambenim problemima kao one koje su podstanarke ili žive s roditeljima. Kakav je utjecaj podstanarstva na planirani i ostvareni broj djece, ne može se sasvim sigurno i decidirano iz ovog istraživanja razlučiti, iako se može pretpostaviti iz ranijih dijelova istraživanja da, u trenutnim hrvatskim uvjetima podstanarstvo nepovoljno utječe na ostvareni broj djece.

Tablica 8.

Mjere populacijske politike i njihovo rangiranje među ispitanicama

Mjere	% odgovora
Poboljšani uvjeti za porodijske dopuste ženama koje rađaju djecu	19,20
Značajno smanjenje troškova obrazovanja za djecu	13,70
Bolji stambeni uvjeti za obitelji s djecom	12,25
Fleksibilno radno vrijeme za roditelje s malom djecom	8,68
Smanjeni porezi na dohodak za ljude s uzdržavanom djecom	8,32
Bolji vrtići za djecu do 3. godine života	7,76
Doplatak za obitelji s djecom ovisan o veličini obiteljskih pitanja	6,72
Ostale mjere	20,02

Stambeni problem, kao što istraživanje pokazuje, nedvojbeno je jedan od činitelja niskog fertiliteta u Hrvatskoj. Da su stanovi u Hrvatskoj skupi i mladim parovima nepriuštivi, da ne postoje javni najamni stanovi, što dovodi do produženog ostajanja u

roditeljskom domu i odgode ulaska u brak sugeriraju i sudionice ovog istraživanja, koje od ponuđenih 13 mjera populacijske politike bolje stambene uvjete za obitelji s djecom rangiraju na visoko treće mjesto poželjnosti.

Tablica 9.
Stambeni status i rješavanje stambenog pitanja ispitanica

Prioritet: Rješavanje stambenog pitanja.	U vlastitom stanu	U stanu supruga/partnera	Kod roditelja	Podstanar sam	Nešto drugo	Ukupno
Vrlo važno	348	129	341	115	22	955
Važno	137	46	107	16	3	309
Ni važno ni nevažno	11	5	7	1	1	25
Nevažno	4	2	1	0	1	8
Sasvim nevažno	6	2	1	0	0	9
Ukupno	506	184	457	132	27	1306
% u odnosu na ukupan broj ispitanica						
Vrlo važno	26,65%	9,88%	26,11%	8,81%	1,68%	73,12%
Važno	10,49%	3,52%	8,19%	1,23%	0,23%	23,66%
Ni važno ni nevažno	0,84%	0,38%	0,54%	0,08%	0,08%	1,91%
Nevažno	0,31%	0,15%	0,08%	0,00%	0,08%	0,61%
Sasvim nevažno	0,46%	0,15%	0,08%	0,00%	0,00%	0,69%
Ukupno	38,74%	14,09%	34,99%	10,11%	2,07%	100,00%
% u odnosu na stambeni status ispitanica						
Vrlo važno	36,44%	13,51%	35,71%	12,04%	2,30%	100,00%
Važno	44,34%	14,89%	34,63%	5,18%	0,97%	100,00%
Ni važno ni nevažno	44,00%	20,00%	28,00%	4,00%	4,00%	100,00%
Nevažno	50,00%	25,00%	12,50%	0,00%	12,50%	100,00%
Sasvim nevažno	66,67%	22,22%	11,11%	0,00%	0,00%	100,00%
Ukupno	38,74%	14,09%	34,99%	10,11%	2,07%	100,00%
% u odnosu na rješavanje stambenog pitanja ispitanica						
Vrlo važno	68,77%	70,11%	74,62%	87,12%	81,48%	73,12%
Važno	27,08%	25,00%	23,41%	12,12%	11,11%	23,66%
Ni važno ni nevažno	2,17%	2,72%	1,53%	0,76%	3,70%	1,91%
Nevažno	0,79%	1,09%	0,22%	0,00%	3,70%	0,61%
Sasvim nevažno	1,19%	1,09%	0,22%	0,00%	0,00%	0,69%
Ukupno	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Većina ispitanica (preko 96 posto), što je i očekivano, pri ocjeni važnosti rješavanja stambenog pitanja daje stambenom pitanju veliku i vrlo veliku važnost. Pogledajmo kako su ga rangirale pojedine skupine ispitanica prema stambenom statusu. Što je bilo za pretpostaviti, kao vrlo važnim prioritetom iznadprosječno s frekvencijom od 87,12 posto u odnosu na prosječnu od 73,12 posto ocijenile su ga ispitanice koje žive kao podstanarke. One su ipak u najnepovoljnijim stambenim uvjetima od svih ispitanica i bili bismo iznenađeni da su odgovori drugačiji. Možda nas malo zabrinjava

frekvencija odgovora onih ispitanica koje žive s roditeljima, koje ipak u tolikoj mjeri kao ispitanice podstanarke rješavanje stambenog problema ne smatraju prioritetom. Možda još u »toplom«
roditeljskom domu o tome ne razmišljaju, a možda se zapravo niti ne žele iseliti iz roditeljskog doma i mogli bismo to dovesti u vezu s još većim udjelom neudanih žena koji nas očekuje u budućnosti.

Što nam pokazuju rezultati iz ova dva istraživanja kada govorimo o utjecaju problema stanovanja na kasniji ulazak u brak i niži fertilitet? Provedena analiza jasno i ne-

dvojbenu pokazuje da je stambeni problem u Hrvatskoj vrlo istaknut osobito za mlade koji su u središnjoj ženidbenoj-udadbenoj dobi. Za razliku od neoženjenih i neudanih iz prvog istraživanja, koji stambene probleme ne vide kao primarne, zaposlene žene stambeni problem stavljaju među glavne prioritete, ali i ograničenja kada govorimo o ulasku u brak i imanju djece. Neoženjeni i neudane bez djece u srednjoj dobi (od 35. do 44. godine) ili imaju osiguran stambeni status ili još uvijek žive kod roditelja. Rezultati su pokazali da oni ispitanici koji su se osamostalili od roditelja u većoj mjeri planiraju imanje djece od onih koji još žive s roditeljima. Vjerojatno je da su osamostaljivanjem od roditelja spremniji na prihvaćanje obveza koje za sobom nose brak i djeca.

S druge strane, ispitanice iz drugog istraživanja, zaposlene žene u dobi od 20 do 40 godina, neovisno o bračnom statusu ili imanju djece, pokazale su veću osjetljivost na pitanje stambenih problema. U ovom istraživanju ispitanice su mlađe dobi i još uvijek se većina njih nalazi u primarnoj tzv. udadbenoj dobi (od 20 do 35 godina), stoga nije iznenađujuće da su stambeni problemi kod pojedinih grupa unutar ispitaničke populacije izrazito naglašeni. Smatramo da su stambeni problemi od posebnog značenja za mlade pojedince i parove koji planiraju zasnivanje vlastite obitelji, tj. imanje djece. Što su pojedinci stariji, i kad prijeđu određenu dob (primjerice 35 godina, posebno za žene) pada i važnost rješavanja stambenog statusa kao prioriteta jer su ga ili već riješili ili žive kod roditelja pa o tome uopće ne razmišljaju. No to ne znači da neoženjeni i neudane srednje dobi nisu imali stambeni problem kad su bili mlađi i da im to nije bila prepreka ulasku u brak, kao što se indikativno može zaključiti iz odgovora mlađih ispitanica iz druge ankete. Za ispitanike iz ovih dvaju istraživanja pretpostavljamo, na temelju izravnih i neizravnih dogovora

(povezivanje dvaju ili više odgovora), da su stambeni problem i nesigurna zaposlenost stvorili psihološku barijeru ulasku u brak, odnosno imanju djece.

Provedena analiza indirektno nam može sugerirati da mjere Nacionalne populacijske politike (2006.) koje se odnose na pomoć mladim parovima na početku zasnivanja vlastite obitelji mogu imati učinka na poboljšanje tekućih nepovoljnih demografskih trendova. Od mjera koje već postoje izdvajamo one koje su povezane sa stambenom politikom prema mladim parovima i obiteljima s djecom, a koje su navedene u Nacionalnoj populacijskoj politici (2006.):

- osigurati snižene kamatne stope na kredite mladim parovima i obiteljima s djecom na području od posebnog državnog interesa, ruralnim i depopulacijskim područjima
- mladim bračnim parovima i obiteljima s uzdržavanom djecom povećati najveći mogući iznos do kojeg se priznaju porezne olakšice za investicijsko održavanje postojećega stambenog prostora
- povećati najveći mogući iznos do kojeg se priznaju porezne olakšice za plaćene kamate po odobrenim stambenim kreditima mladim bračnim parovima i obiteljima s uzdržavanom djecom
- povećati najveći mogući iznos do kojeg se priznaju porezne olakšice za uplaćene najamnine mladim bračnim parovima i obiteljima s uzdržavanom djecom.

Naravno, ove su mjere svakako poželjne, ali nisu dovoljne, i trebalo bi razmisliti o gradnji javnih najamnih stanova bilo od strane države ili lokalnih vlasti, i njihovom povoljnom iznajmljivanju mladim bračnim parovima i obiteljima s djecom jer je osiguranje prikladnog stambenog prostora pored sigurnog posla najvažniji egzistencijalni preduvjet stvaranju povoljne klime za osiguranje imanja željenog broja djece.

ZAKLJUČAK

U ovom smo radu, analizom prema stambenom statusu, nastojali povezati duže ostajanje u roditeljskom domu, sve kasniji ulazak u brak i niži fertilitet s glavnom temom ovog rada, stambenim problemima.

Istražili smo dvije različite skupine ispitanika iz dva različita istraživanja. U prvom istraživanju u središtu pozornosti su neoženjeni i neudane u srednjoj dobi (od 35. do 44. godine) bez djece, a u drugom istraživanju smo ispitali utjecaj stambenog problema na bračnu i fertilitetnu motivaciju kod zaposlenih žena u dobi od 20 do 40 godina.

Većina ispitanih neoženjenih i neudanih koji žive kod roditelja zadovoljno je svojim stambenim uvjetima, što je za dobnu skupinu u kojoj se oni nalaze (od 35. do 44. godine) iznenađujući, ali, kao što smo u radu naveli, ipak objašnjiv istraživački podatak. Povezano s time, neoženjeni i neudane u dobi od 35. do 44. godine koji stanuju kod roditelja u manjoj mjeri planiraju djecu od onih koji žive samostalno.

S druge strane, nemogućnost osiguranja odgovarajućeg stambenog prostora za samostalan život zaposlenih mladih žena utječe ili na odgodo ulaska u brak ili na imanje manjeg broja djece.

Iz podataka ovog istraživanja uočava se da je nesigurnost zaposlenja jedan od činitelja dužeg ostanka u roditeljskom domu kod zaposlenih žena u dvadesetim i tridesetim godinama života.

Uočeno je da troškovi stanovanja i nesigurnost zaposlenja uzrokuju psihološku barijeru ulasku u brak i imanju djece, što indirektno utječe na želju pojedinca za osamostaljenjem i zasnivanjem vlastite obitelji.

Iz rezultata istraživanja možemo zaključiti da su stambeni problemi od posebnog značenja za mlade pojedince i parove koji planiraju zasnivanje vlastite obitelji, tj.

imanje djece. Što su pojedinci stariji, i kad prijeđu određenu dob, pada i važnost rješavanja stambenog statusa kao prioriteta jer su ga ili već riješili ili žive kod roditelja pa o tome uopće ne razmišljaju. Stoga držimo da sustav stambene opskrbe za mlade treba biti dio praktičnih mjera obiteljske i populacijske politike u Hrvatskoj.

LITERATURA

- Akrap, A. (2003) Istraživanje činitelja fertiliteta u Hrvatskoj. U A. Akrap i sur. (2003). *Činitelji demografskih kretanja u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Akrap, A., & Čipin, I. (2006). *Socijalitetni sterilitet u Hrvatskoj – zašto smo neoženjeni i neudane*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Asami, Y., Ishizaka, K., Oe, M., Koyama, Y., Segawa, S., & Matsumoto, M. (2000). Low fertility phenomena and housing conditions. *Journal of Population Problems*, 56(1), 8-37.
- Bežovan, G. (1987). *Stanovanje i stambena kriza*. Zagreb: CDD.
- Bežovan, G. (2004a). Stambena prava u Hrvatskoj i problemi njihova ostvarenja. *Revija za socijalnu politiku*, 11(1), 89-106. doi:10.3935/rsp.v11i1.70
- Bežovan, G. (2004b). Stambena statistika – standard stanovanja u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 11(2), 267-279. doi:10.3935/rsp.v11i2.63
- European Central Bank (2003). *Structural factors in the EU housing market*. Report. Frankfurt: European Central Bank.
- Eurostat (2008). *Long Term indicators: Unemployment rate of population aged less than 25 years*. Posjećeno na mrežnoj stranici Eurostata: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=Yearlies_new_population&root=Yearlies_new_population/C/C4/C42/ccb30992
- Lutz, W., Skirbekk, V., & Rita Testa, M. (2006). The low-fertility trap hypothesis: Forces that may lead to further postponement and fewer births in Europe. *Vienna Yearbook of Population Research*, 4, 167-192.
- Ilišin, V. (2007). Društveni status, problemi i budućnost mladih. U V. Ilišin & F. Radin (ur.), *Mladi: problem ili resurs*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

- Mendras, H. (2004). *Europa i Europljani: sociologija Zapadne Europe*. Zagreb: Masmedia.
- Nacionalna populacijska politika (2006). Ministarstvo obitelji branitelja i međugeneracijske solidarnosti. Posjećeno 5.5.2008. na mrežnim stranicama Narodnih novina: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2006/2957.htm>
- Nishioka, H. (2003). Low fertility and family policies in southern European countries. *Journal of Population and Social Security (Population)*, (Suppl. 1).
- Perić, L. (2006). »Od kolijevke pa do groba« anketa među 400 građana u dobi od 28 do 35 godina pokazuje koliko smo daleko od razvijene Europe: nizak standard, a stanovi skupi: 57 posto Splitskana srednjih godina živi kod roditelja. Posjećeno 5.5.2008. na mrežnoj stranici Slobodne Dalmacije: <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20060609/split01.asp>
- Puljiz, V. (2004a). Demografske promjene i socijalna politika. U D. Živić, N. Pokos & A. Mišetić (ur.), *Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive* (str. 95-119). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Puljiz, V. (2004b). Socijalna prava i socijalni razvoj Republike Hrvatske. *Revija za socijalnu politiku*, 11(1), 3-20. doi:10.3935/rsp.v11i1.65
- Wertheimer-Baletić, A. (1971). *Stanovništvo SR Hrvatske – studije*. Zagreb: Školska knjiga.

Summary

***HOUSING PROBLEMS, PROLONGED LIVING WITH PARENTS
AND MARRIAGE POSTPONEMENT IN CROATIA***

Anđelko Akrap, Ivan Čipin

*Faculty of Economics & Business, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

In this paper, we investigate the relationship between housing problems, prolonged living with parents and marriage postponement in Croatia. We have used the data from two recent surveys to analyse this relationship. The first survey involved childless singles in the age 35 to 44, and the second one working women in the age 20 to 40. The results indicate that costly housing, and more generally housing problems, have a significant influence on a decision to enter into a marriage and the fertility motivation.

Key words: housing problems, prolonged living with parents, marriage postponement.